

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อ สถานการณ์สุขภาพจิตของประเทศไทยในศตวรรษที่ ๒๑

อรรคพงษ์ ศรีสุบัติ**

ปัญหาสุขภาพจิตของคนในสังคมกำลังเป็นปัญหาสำคัญ ไม่เฉพาะแต่คนไทยเท่านั้น แต่ยังแผ่ขยายไปยังสังคมของผู้คนที่อยู่ร่วมโลกใบนี้อีกด้วย สถานการณ์ปัญหาสุขภาพจิตที่ผ่านมามีการทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ดังนั้น การจะรับมือกับปัญหาดังกล่าว จึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้และแนวโน้มนิยมของสถานการณ์ปัญหาในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งไม่อาจละเลยในการพิจารณาควบคู่ไปพร้อมกันกับสังคมประเทศที่พัฒนาแล้วในภาพรวมของสังคมโลก

บทความนี้จะกล่าวถึงข้อเขียนของ ฮริสชันดร์ คัมภีร์ (Harischandra Gambheera) ศาสตราจารย์ประจำสถาบันสุขภาพจิตแห่งชาติ ประเทศศรีลังกา เป็นหลัก ซึ่งทำการศึกษาผลกระทบของการพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ในประเด็นเกี่ยวกับสถานการณ์สุขภาพจิตในประเทศกำลังพัฒนา โดยกล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคมจากประวัติศาสตร์อันยาวนานว่ามีความแตกต่างกันไปในหลายช่วงเวลา ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางกายภาพ รวมถึงคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วงเวลา คือ

- ยุคก่อนอุตสาหกรรม (Preindustrial Society) เป็นช่วงเวลาก่อนปี ๑๖๕๐
- ยุคอุตสาหกรรม (Industrial Society) เป็นช่วงยุคสมัยใหม่ ระหว่างปี ๑๖๕๐-๑๙๕๐
- ยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern Society) เป็นช่วงเวลาหลังปี ๑๙๕๐

อย่างไรก็ตาม มานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells) นักสังคมวิทยาชาวสเปน ได้แย้งว่า สังคมยุคหลังสมัยใหม่มีวิวัฒนาการและกลายเป็น “สังคมเครือข่าย” (Network Society) อย่างที่เห็นกันในปัจจุบันตั้งแต่ปี ๑๙๖๐ คุณลักษณะทางสังคมในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ส่งผลกระทบต่อสังคมให้มีความแตกต่างกันด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกกำหนดโดยการแบ่งเขตทางภูมิศาสตร์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นสามารถมองเห็นได้ในหลายแง่มุมของชีวิตคนในสังคมนั้น ๆ เช่น มาตรฐานชีวิต การศึกษา และสุขภาพ เป็นต้น

ในการวิเคราะห์วิถีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผ่านมามีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของคนในประเทศกำลังพัฒนานั้น สามารถวิเคราะห์ได้จากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากคุณลักษณะหลายประการ เช่น การปฏิวัติในด้านการสื่อสาร วิวัฒนาการของครอบครัว การเพิ่มขึ้นของการก่อการร้ายทั่วโลก การก้าวเข้าสู่ความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว และการโยกย้ายถิ่นฐาน ซึ่งจะขอกกล่าวถึงพอสังเขป ดังนี้

คำสำคัญ : การเปลี่ยนแปลงทางสังคม, สุขภาพจิต, ศตวรรษที่ ๒๑

* เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการ

** รักษาการในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพัฒนาสังคม

๑. วิวัฒนาการของการสื่อสาร (Evolution of Communication) การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในด้านการสื่อสารที่มาจากเทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาครั้งใหญ่ในศตวรรษที่ ๒๑ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ได้เข้ามามีส่วนในการทำให้เกิดรูปแบบใหม่ของสังคมขึ้น คือ สังคมเครือข่าย (Network Society) ตามที่มานูเอล คาสเทลส์ กล่าวไว้ข้างต้น การเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีผลกระทบที่ทรงพลังอำนาจต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานและของกระบวนการทำงาน ดังนั้น ในตลาดแรงงานจึงมีกำลังแรงงานอยู่ ๒ ประเภทที่มีความแตกต่างกัน นั่นคือ แรงงานที่มีความรู้ความสามารถที่ได้รับจากการศึกษา (Self-programmable Labour) และแรงงานทั่วไป (Generic Labour) แรงงานที่มีความรู้ความสามารถจากการศึกษา ซึ่งมักจะอ้างถึงการมีพรสวรรค์ กลายเป็นทรัพย์สินที่มีคุณค่ามากกว่าแรงงานประเภทอื่นขององค์กร และจะค่อย ๆ เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเมื่อวันเวลาผ่านไป ขณะเดียวกันแรงงานทั่วไปจะเป็นผู้ปฏิบัติงานตามคำสั่ง ซึ่งจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ยากที่จะเจริญก้าวหน้าได้โดยอัตโนมัติ มีคนงานเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชน สตรี และผู้อพยพโยกย้ายถิ่นฐาน พร้อมทั้งจะยอมรับทุกเงื่อนไขเพื่อให้ได้งานทำ ทั้งนี้ โครงสร้างของตลาดแรงงานทั้งสองส่วน คือ ตลาดปฐมภูมิหรือตลาดระดับบน (Primary Labour Market) ที่มีระบบการผลิตเน้นทุนและจ้างแรงงานทักษะสูง และตลาดทุติยภูมิหรือตลาดระดับล่าง (Secondary Labour Market) ที่มีระบบการผลิตเน้นแรงงานระดับล่างที่มีทักษะฝีมือต่ำ จะเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง (Structural Conditions) ของเศรษฐกิจแห่งความรู้ (Knowledge Economy) ที่กำลังเติบโตในบริบทของเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของบริการที่มีทักษะต่ำ (Low-skilled Services) และเป็นที่มาของความไม่เท่าเทียมกันที่เพิ่มมากขึ้นในสังคมส่วนใหญ่ แม้ว่าคุณสมบัติที่สำคัญของสังคมเครือข่าย (Network Society) คือ การเชื่อมต่อเครือข่ายระหว่างท้องถิ่นและทั่วโลก และเครือข่ายทั่วโลกนี้จะเชื่อมต่อไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่ทำการคัดเลือกไว้ ดังนั้น การสร้างเครือข่ายจึงมุ่งเน้นไปที่ภูมิภาคที่เป็นที่ตั้งของเมืองมหานครและมีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากทั่วโลก ซึ่งจะเป็นการเพิ่มความเหลื่อมล้ำในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจของโลกที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนารวมถึงภูมิภาคชนบทและเมือง

นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวแล้ว เศรษฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑ ยังนำมาซึ่งแนวโน้มใหม่ (New Trend) ที่มุ่งเน้นกระบวนการผลิตเป็นหลักมากกว่าการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ อุตสาหกรรมใหม่ที่มีอำนาจเหนืออุตสาหกรรมสาขาอื่น ได้แก่ ไมโครอิเล็กทรอนิกส์ เทคโนโลยีชีวภาพ อุตสาหกรรมวัสดุภัณฑ์ การบินพลเรือน โทรคมนาคม หุ่นยนต์และเครื่องมือกล และคอมพิวเตอร์และซอฟต์แวร์ อุตสาหกรรมที่ใช้ความรู้เป็นขุมพลังจะมีความสำคัญเหนือกว่าอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานทั่วไป ซึ่งทำการผลิตผลิตภัณฑ์แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น การประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จึงไม่นำไปสู่ผลกำไรที่ยั่งยืนอีกต่อไป เนื่องจากผลิตภัณฑ์เหล่านั้นสามารถตัดลอกและทำซ้ำได้ในราคาที่ต่ำกว่า ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงนำไปสู่การเพิ่มความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจนกับคนรวยและระหว่างชนบทกับเมืองอย่างต่อเนื่อง

แม้ว่าจะมีข้อได้เปรียบมากมายในการสื่อสารขั้นสูง แต่ก็มีข้อเสียมากมายที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตเช่นกัน ผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงในยุคการสื่อสารก็คือ การหยุดชะงักของทุนทางสังคม และความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์ในสังคม โดยทุนทางสังคม หมายถึงคุณลักษณะของ

โครงสร้างทางสังคม เช่น ความไว้วางใจระหว่างบุคคล บรรทัดฐานของการตอบแทนซึ่งกันและกัน และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำหน้าที่เป็นทรัพยากรให้แก่บุคคลและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการร่วมกัน ส่วนความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์ในสังคม หมายถึงขอบเขตของความเชื่อมโยงและความสมัครสมานระหว่างกลุ่มในสังคม การเปลี่ยนจากยุคเมืองอุตสาหกรรมไปสู่ยุคการสื่อสาร เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการหยุดชะงักของค่านิยมทางสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากระดับของอาชญากรรมและความผิดปกติทางสังคมที่เพิ่มขึ้น การถดถอยของระบบเครือข่ายในฐานะที่เป็นที่มาของความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์ในสังคม และระดับความไว้วางใจที่ลดลง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ จะมีผลกระทบอย่างมากต่อสุขภาพจิตในระดับต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าของการสื่อสาร

๒. การโยกย้ายถิ่นฐานและการก้าวเข้าสู่ความเป็นเมือง (Migration and Urbanization) เป็นปรากฏการณ์ระดับโลก และเป็นการโยกย้ายถิ่นฐานจากประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่นเดียวกับการโยกย้ายถิ่นฐานจากชนบทไปสู่เมือง ที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา การโยกย้ายถิ่นฐานมีผลกระทบเชิงลบต่อประเทศกำลังพัฒนามากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว โครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนายังไม่ทันในเมืองต่าง ๆ ในประเทศที่มีรายได้ต่ำ ต้องเผชิญกับปัญหาใหญ่หลวง เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในการหาที่อยู่อาศัยสำหรับประชากรจำนวนมาก การย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่มาจากชนบท นำค่านิยม ความเชื่อ และความคาดหวังเกี่ยวกับสุขภาพจิตที่มักแตกต่างจากที่พบในสถานที่ใหม่ ในหลายกรณีคนที่มาจากชนบทต้องทนต่ออยู่อย่างโดดเดี่ยวยาวนานนับหลายปี ขาดการเชื่อมต่อทางเทคโนโลยี สุขภาพไม่ดี ยากจน ว่างาน และมีที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอ คนเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ในเมืองที่มีความท้าทาย แต่ยังต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบสัญลักษณ์ ความหมาย และประเพณีที่ไม่มีความคุ้นเคยอีกด้วย

ประชากรที่เพิ่มขึ้นในเมืองที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured City) จะนำไปสู่ปัญหาความแออัดและการโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เพียงพอ คุณภาพชีวิตของผู้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานจะต่ำกว่ามาตรฐาน เนื่องจากการว่างงานและความยากจน การเพิ่มขึ้นของกระท่อมหรือเพิงพักที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยจะนำไปสู่การมีสภาพแวดล้อมที่แออัด มีการบำรุงรักษาที่ยังไม่ดีพอ และมีปัญหาขยะ ซึ่งจะทำลายรูปลักษณ์ที่สวยงามของเมือง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะทำให้ครอบครัวล่มสลาย ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาการจ้างงานเด็กและการแสวงประโยชน์จากแรงงานสตรี รวมถึงปัญหาความขัดแย้ง ความบาดหมาง และความรู้สึกโดดเดี่ยวที่เพิ่มขึ้นอีกด้วย นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมแล้ว ยังมีการเพิ่มขึ้นของปัญหาการจราจร ความแออัด และการเป็นเมืองอุตสาหกรรม ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน ส่งผลให้อารมณ์ของผู้อยู่อาศัยในเมืองขาดเสถียรภาพ

ความยากจน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่รุนแรง และการสุขภาพที่ยังพัฒนาไม่พอเพียง จะส่งผลแพร่ขยายไปยังสุขภาพจิตอย่างเห็นได้ชัด ความผิดปกติ (Disorder) และพฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviancy) มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก้าวเข้าสู่ความเป็นเมืองเป็นอย่างมาก รวมถึงโรคจิต (Psychosis) โรคซึมเศร้า (Depression) พฤติกรรมต่อต้านสังคม (Sociopath) การใช้ยาเสพติดและเครื่องดื่มมึนเมา (Drug

and Alcoholic Use) อาชญากรรม (Crime) การกระทำผิดกฎหมาย (Delinquency) การทำลายทรัพย์สิน สาธารณะ (Vandalism) การล่มสลายของครอบครัว (Family Disintegration) และความแปลกแยก (Alienation) ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเชิงลบทำให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตเพิ่มขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งมีเมืองที่ไม่มีโครงสร้างและยังไม่มีพัฒนาอย่างเพียงพอ และไม่สามารถรับมือกับผู้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานใหม่จำนวนมากได้

แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีการขยายตัวสู่ความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว แต่กว่าร้อยละ ๗๐ ของคนในประเทศกำลังพัฒนายังคงอาศัยอยู่ในชนบท และมีข้อได้เปรียบหลายประการในการใช้ชีวิตในชุมชนดั้งเดิม เคยมีผลจากการศึกษานำร่องระหว่างประเทศเรื่องโรคจิตเภท (Schizophrenia) เปรียบเทียบผู้ป่วย ๑,๒๐๐ ราย ใน ๙ ประเทศ ผู้ทำการศึกษาค้นพบว่า ผู้ป่วยโรคจิตเภทในประเทศกำลังพัฒนา มีแนวโน้มที่จะมีการดำเนินโรค (Course) รุนแรงน้อยกว่าและมีผลลัพธ์ที่ดีกว่าในประเทศที่พัฒนาแล้ว และผลลัพธ์เหล่านั้นอาจจะเป็นที่น่าพอใจกว่าในชนบท ผลลัพธ์ที่น่าพึงพอใจนั้นจะมีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนย้ายในแนวตั้ง (Vertical Mobility) ครอบครัวขยาย (Extended Family) บริการทางจิตเวช (Psychiatric Service) ที่รวมถึงการมีส่วนร่วมของครอบครัว (Family Participation) อย่างตื่นตัว และการขาดภาพพจน์ (Stereotype) หรือแบบแผนเฉพาะชุมชนของผู้ป่วยทางจิต การค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความคาดหวังทางวัฒนธรรม ระบบสนับสนุน และการติดตาม ความอดทนต่อความเจ็บป่วยทางจิตที่สูง มีผลกระทบต่อเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อผู้ป่วยโรคจิตเภทในประเทศกำลังพัฒนา

๓. วิวัฒนาการของโครงสร้างครอบครัว (Evolution of Family Structure) โครงสร้างทางกายภาพ จิตใจ และเศรษฐกิจของครอบครัว ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดในช่วงหลายพันปีของวิวัฒนาการอันยาวนาน ในยุคต้นของสังคมเก็บของป่าล่าสัตว์ (Hunter-Gatherer Society) ซึ่งเน้นการจัดระเบียบชุมชนขนาดเล็กในลักษณะเป็นลำดับชั้นมากกว่าการจัดระเบียบครอบครัว สังคมเก็บของป่าล่าสัตว์มีวิวัฒนาการมาจากสังคมเกษตรและมีการสะสมผลผลิตส่วนเกินทางการเกษตร โดยมีการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินจากของชุมชนมาเป็นของส่วนตัวราว ๔,๐๐๐-๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว เปลี่ยนรูปแบบและโครงสร้างครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญ ครอบครัวจะมีการจัดระเบียบเกี่ยวกับการผลิตรายการเกษตร ทัศนกรรมพื้นบ้าน หรือกิจการธุรกิจครอบครัวอื่น ๆ ครอบครัวเหล่านี้เป็นนายจ้าง ผู้ผลิต และผู้บริโภคร่วมกัน จึงเรียกว่า “ครอบครัวที่มีลักษณะเป็นสถาบัน” (Institutional Family) ที่มีค่านิยมสูงสุด คือ ความรับผิดชอบ (Responsibility)

โครงสร้างครอบครัวและสังคมมีวิวัฒนาการปรับตัวไปตามสภาพการผลิตทางกายภาพและสังคม และมีอิทธิพลอย่างมากต่อพลวัตของครอบครัว (Family Dynamic) และการเลี้ยงดูเด็ก โครงสร้างของครอบครัวสมัยใหม่พบเห็นได้จากยุคอุตสาหกรรมใหม่ในโลกตะวันตก โดยมีความรู้สึกพื้นฐาน ๓ ประการที่พบเห็นได้ในครอบครัวเดี่ยวสมัยใหม่ (Modern Nuclear Family) นั่นคือ ความรักหวานชื่นระหว่างคู่สมรส ความรักของแม่ และความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นภายในครอบครัว ค่านิยมที่สำคัญของครอบครัวสมัยใหม่ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นครอบครัวทางจิตวิทยา คือ ความพึงพอใจ (Satisfaction) แม้ว่าความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจะมี

ความแข็งแกร่งและเห็นเพื่อนบ้านเป็นคนแปลกหน้า แต่ครอบครัวสมัยใหม่ก็เป็น “สวรรค์ในโลกที่ไร้หัวใจ” (Heaven in a Heartless World)

ความทันสมัย (Modernization) ทำให้หลายแง่มุมของชีวิตเปลี่ยนไปเป็นเชิงพาณิชย์ นำไปสู่การกัดกร่อนค่านิยมของครอบครัว (Erosion of Family Value) และนำไปสู่ความเป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นอิสระ (Independent Individualism) การพัฒนาตลาดผู้บริโภคจะกัดกร่อนค่านิยมของครอบครัวเดี่ยว และจะนำไปสู่การเป็นปัจเจกบุคคลที่รักอิสระและขาดความรับผิดชอบในที่สุด ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเชิงพาณิชย์ขั้นสูง จึงมีอิทธิพลต่อการเลี้ยงดูเด็กมาก เพราะจะทำให้เด็กมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมตามวัย ไม่เชื่อฟัง และมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง ทำให้เกิดการทำลายแนวคิดแบบครอบครัวนิยมดั้งเดิมลง คือการถือเอาประโยชน์ของครอบครัวโดยรวมมาก่อนประโยชน์ของแต่ละบุคคลในครอบครัว

แม้ว่าเด็กจากสังคมดั้งเดิมส่วนใหญ่จะเห็นแก่ผู้อื่นมากกว่า แต่เด็กที่มาจากสังคมที่มีความสลับซับซ้อนสมัยใหม่กลับมีความเป็นตัวของตัวเองหรือมีอัตตาสูงกว่า ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับของความทันสมัย ยิ่งสังคมมีความทันสมัยมากเท่าใด เด็กก็ยิ่งมีอัตตามากขึ้นเท่านั้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ในบางส่วนของสังคม โดยเฉพาะในชนชั้นกลาง ครอบครัวยุคหลังสมัยใหม่นี้ มีลักษณะที่เรียกว่า “พหุนิยม” (Pluralistic) ประกอบด้วยกลุ่มเล็ก ๆ จำนวนมากที่รวมเอาครอบครัวเดี่ยวสมัยใหม่ ครอบครัวดั้งเดิมที่มีทั้งพ่อและแม่อยู่ด้วยกันบางส่วน ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวแบบผสมผสาน ผู้ปกครองร่วม บุตรบุญธรรม เด็กหลุดแค้น แม่อุ้มบุญ รวมถึงกลุ่มคนรักร่วมเพศเข้าไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะมีความสัมพันธ์ด้วยการแต่งงานอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ยังมีความเหลื่อมล้ำและความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ อยู่เสมอ การซบเซาของเทคโนโลยีใหม่ ๆ สื่อใหม่ ๆ และค่านิยมที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดการขยายระยะห่างทางวัฒนธรรมระหว่างรุ่น และความเหลื่อมล้ำดังกล่าวให้เห็นได้ในประเทศกำลังพัฒนามากกว่าในประเทศที่พัฒนาแล้ว ความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย จะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวแบบดั้งเดิมในประเทศกำลังพัฒนา

ผลกระทบของครอบครัวต่อสุขภาพจิตมีความหลากหลายและมีอิทธิพลต่อสาเหตุและการจัดการความเจ็บป่วยทางจิตในระยะยาว อย่างไรก็ตาม โครงสร้างครอบครัวที่มีความเหนียวแน่นเป็นระบบสนับสนุนทางสังคมที่ดีที่สามารถป้องกันความเจ็บป่วยทางจิตและช่วยให้การจัดการความเจ็บป่วยทางจิตเป็นไปอย่างสะดวก ทั้งนี้ ความเจ็บป่วยทางจิตจำเป็นต้องมีระบบสนับสนุนทางสังคมแบบถาวรในระยะยาวด้วย ความแข็งแกร่งของการเชื่อมโยงกัน ขึ้นอยู่กับระดับของความทันสมัยและโครงสร้างครอบครัวแบบดั้งเดิมที่ยังคงสภาพเดิมในประเทศกำลังพัฒนา อย่างไรก็ตาม โครงสร้างครอบครัวแบบครอบครัวขยาย (Extended Family) ก็มีผลกระทบในเชิงบวกต่อการพยากรณ์ด้วย

๔. ผลกระทบจากการก่อการร้าย (Effects of Terrorism) การก่อการร้าย หมายถึง การใช้ความรุนแรงโดยปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายในประเทศโดยไตร่ตรอง เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองหรือสังคม ด้วยการข่มขู่ผู้คนเป็นจำนวนมากที่เป็นเหยื่อโดยตรง การก่อการร้ายมีปัจจัยหลักต้นมาจากหลายสาเหตุ เช่น การเคลื่อนไหวทางศาสนา การเมือง ชาตินิยม และการแบ่งแยกดินแดน การก่อการร้ายส่งผลกระทบต่อบริการทางสุขภาพอย่างมีนัยสำคัญ และผลกระทบเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันระหว่างประเทศกำลังพัฒนา

กับประเทศที่พัฒนาแล้ว นอกจากความเสียหายทางกายภาพที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันแล้ว ผลกระทบทางจิตเวชในระยะยาวจะเกิดขึ้นตามมาหลังจากผู้ก่อการร้ายเข้าโจมตีอีกด้วย ซึ่งจะมีผลกระทบต่อบริการทางสุขภาพจิตเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว ในทางกลับกันบริการทางสุขภาพจิตที่ยังไม่มีการพัฒนาดีพอในประเทศกำลังพัฒนา จะส่งผลกระทบต่อความฉลาดทางสุขภาพจิต (Mental Health Literacy) ด้วย นอกจากนี้ การชะลอตัวของภาวะเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการก่อการร้าย จะส่งผลกระทบต่อบริการทางสุขภาพจิตด้วยเช่นกัน และการมีความฉลาดทางสุขภาพจิตในระดับที่ต่ำจะทำให้ผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากใช้ชีวิตอย่างยากลำบากมากขึ้น โดยไม่ได้ตระหนักถึงธรรมชาติของความเจ็บป่วย และไม่สามารถแสวงหาความช่วยเหลือที่เหมาะสมได้ ในประเทศกำลังพัฒนา บริการทางสุขภาพจิตที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาดีเท่าที่ควร จะไม่มีการเตรียมความพร้อมในเรื่องภัยพิบัติ โครงสร้างพื้นฐาน หรือทรัพยากรมนุษย์อย่างเพียงพอ เพื่อที่จะจัดการกับภัยพิบัติ รวมถึงการโจมตีของผู้ก่อการร้าย ดังนั้น บริการทางจิตเวชในประเทศกำลังพัฒนา จึงยังไม่มีการตระเตรียมที่เพียงพอในการเข้าแทรกแซง เพื่อลดผลกระทบทางจิตเวชที่จะตามมาภายหลัง หรือดำเนินการรักษาผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ผู้ที่ได้รับผลกระทบ ซึ่งต้องการความช่วยเหลือในบริการทางจิตเวช ก็ยังไม่ทราบถึงความต้องการของตนเอง เนื่องจากความฉลาดทางสุขภาพจิตอยู่ในระดับต่ำ และไม่สามารถแสวงหาความช่วยเหลือที่เหมาะสม

๕. ผลกระทบจากการตีตรา (Effects of Stigma) การเจ็บป่วยทางจิตส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการได้รับผลกระทบอย่างมากจากการตีตรา ซึ่งการตีตราจะเป็นเครื่องหมายของความอัปยศ ความอับอาย หรือความน่ารังเกียจ ส่งผลให้ผู้ได้รับผลกระทบถูกปฏิเสธ เลือกลงปฏิบัติ และอาจแยกตัวเองออกจากสังคม การตีตราถือได้ว่าเป็นอุปสรรคต่อการเข้ารับการรักษาตัวตั้งแต่เนิ่น ๆ ของผู้ป่วยทางจิต ทำให้ความบกพร่องทางจิตที่มีอยู่แล้วย่ำแย่ลง ซึ่งก็จะทำให้การตีตรายังคงมีอยู่หรือเพิ่มขึ้นต่อไป การตีตรามีผลกระทบในทางลบไม่เพียงแต่ในระดับบุคคลเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบในระดับครอบครัวและระดับการบริหารด้วย ทำให้บริการทางสุขภาพจิตต้องเผชิญกับปัญหาการตีตราและการเลือกปฏิบัติเช่นกัน เนื่องจากทัศนคติและพฤติกรรมของผู้บริหารด้านสุขภาพและเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ ซึ่งไม่เชื่อว่าการเจ็บป่วยทางจิตสามารถรักษาได้และผู้ป่วยทางจิตสามารถกลับคืนสู่ชุมชนได้ การตีตรามีความสัมพันธ์กับการเจ็บป่วยทางจิตในประเทศกำลังพัฒนา มากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว แนวความคิดเกี่ยวกับการเจ็บป่วยทางจิตของทั้งสองกลุ่มประเทศ นั้นมีความแตกต่างกันอย่างมาก การเจ็บป่วยทางจิตมีสาเหตุหลักมาจากพลังเหนือธรรมชาติและจำเป็นต้องหาทางเยียวยา หนทางในการรักษาจึงถูกกำหนดโดยระบบความเชื่อที่มีต่อสาเหตุของการเจ็บป่วยทางจิตและมาตรการเยียวยา การให้บริการทางสุขภาพจิตระดับชุมชนในประเทศกำลังพัฒนายังคงไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ เนื่องจากมีหลากหลายปัจจัย จึงทำให้ระยะเวลาที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยโรคจิตที่ยังไม่เคยได้รับการรักษามาก่อนในประเทศกำลังพัฒนาจะยาวนานกว่าในประเทศที่พัฒนาแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมต่อการเจ็บป่วยทางจิตในประเทศที่มีรายได้ต่ำเปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การบริการทางสุขภาพจิตยังคงไม่เพียงพอและถูกกระจายไปสู่ท้องถิ่นโดยรอบเมืองใหญ่ และความฉลาดทางสุขภาพจิตยังคงอยู่ในระดับต่ำ

๖. ความแปรปรวนในภาระโรคในระดับโลก (Variations in Global Disease Burden) การพัฒนาสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแนวใหม่ในยุคเครือข่าย ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำมากขึ้นระหว่างประเทศ กำลังพัฒนากับประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่นเดียวกับระหว่างชนบทและเมือง ระดับความยากจนจะเพิ่มขึ้น ความแตกต่างทางวัฒนธรรม แม้แต่ในหมู่คนรุ่นต่าง ๆ จะขยายวงกว้างขึ้น และความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยทางจิตในกลุ่มสังคมเศรษฐกิจระดับต่ำจะมีเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่ในการพัฒนาสังคมวัฒนธรรม จะส่งผลกระทบต่อภาระโรคทางจิตไปทั่วโลก ความผิดปกติทางจิตและการใช้สารเสพติด เป็นสาเหตุที่นำไปสู่จำนวนปีที่ต้องสูญเสียไปเนื่องจากความเจ็บป่วยและพิการ (Year Lived with Disability: YLDs) ทั่วโลก และคาดการณ์ว่าโรคซึมเศร้า (Depressive Disorders) จะกลายเป็นสาเหตุลำดับต้น ๆ ของภาระโรคในระดับโลกที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การเพิ่มขึ้นของโรคซึมเศร้าแบบขั้วเดียว (Unipolar Depression) ไม่เพียงแต่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงข้ามวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาด้วย โรคซึมเศร้านับเป็นสาเหตุสำคัญลำดับที่ ๔ ของภาระโรคในระดับโลกเมื่อปี ๒๕๔๓ และจะก้าวขึ้นมาเป็นสาเหตุสำคัญลำดับที่ ๒ ในปี ๒๕๖๓ ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Factors) อาจเป็นสาเหตุของการเพิ่มขึ้นของโรคซึมเศร้าแบบขั้วเดียว (Unipolar Depression) ได้มากกว่าปัจจัยทางพันธุกรรม (Hereditary Factors) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยรองลงมาจากก้าวเข้าสู่ความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว เช่น ความแออัดของประชากร การว่างงานและความยากจน อาชญากรรมและมลพิษที่เพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้ง ความเหินห่าง และความโดดเดี่ยว รวมถึงการจ้างงานเด็ก และการล่มสลายของครอบครัว อาจมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการระบาดของความผิดปกติทางจิต ตรงกันข้ามปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่พบเห็นในสังคมเครือข่ายที่มีความเป็นเมือง อาจจะมีอิทธิพลต่อกลไกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการแสดงออกของยีน (Epigenetic Mechanisms) เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางระบาดของความผิดปกติทางจิตและพฤติกรรม จากการเฝ้าสังเกต พบว่า ความยากจนและความเจ็บป่วยทางจิตมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน แม้ว่าความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ผลจากการศึกษาจำนวนมากแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวชี้วัดความยากจนและความเสี่ยงในการพัฒนาความผิดปกติทางจิต (Mental Disorders) นอกจากนี้ปัจจัยที่เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับความยากจน เช่น การศึกษาที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเพียงพอ การว่างงาน การไร้บ้าน และระดับรายได้ที่ต่ำ ยังเป็นที่ยอมรับว่าเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยทางจิต ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ สำหรับภาวะทุกขภาพทางจิต (Mental Ill-Health) ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้สภาพเศรษฐกิจย่ำแย่ลง เกิดวงจรอุบาทว์ของความยากจน (Vicious Cycle of Poverty) และความผิดปกติทางจิต ซึ่งได้แก่ ภาวะซึมเศร้าและวิตกกังวล (Depressive and Anxiety) โรคโซมาโตฟอร์ม (Somatoform Disorder) และโรคที่เกี่ยวข้องกับความเครียด (Stress-related Disorder)

เมื่อเปรียบเทียบกับบริบทของสังคมไทยที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า มีความใกล้เคียงกันในหลายประการ แม้ว่าผลงานเขียนของทริศจันทร์ คัมภีร์ จะลงตีพิมพ์ในวารสารจิตเวชศาสตร์สังคมแห่งประเทศไทยตั้งแต่ปี ๒๕๕๙ แต่ก็ยังคงเป็นจริงในปัจจุบันหลายประการ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมไทยจะต่างจากสังคมในประเทศแถบเอเชียใต้ โดยเฉพาะสังคมอินเดีย ซึ่งยังคงยึดถือระบบวรรณะ (Caste System) ที่มีการแบ่งชนชั้นทางสังคม ทำให้ความเหลื่อมล้ำ (Inequality) ที่มีอยู่แล้วยังคงอยู่ และอาจขยายวงกว้างขึ้นตาม

สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และประชากรส่วนใหญ่ยังคงประสบปัญหาความยากจนและมีคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน แต่สังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมที่จัดอยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ก็เผชิญกับปัญหาดังกล่าวเช่นกัน

หากจะพิจารณาตามประเด็นต่าง ๆ ทั้ง ๖ ประเด็น อันได้แก่ วิวัฒนาการของการสื่อสาร การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานและการก้าวเข้าสู่ความเป็นเมือง วิวัฒนาการของโครงสร้างครอบครัว ผลกระทบจากการก่อการร้าย ผลกระทบจากการตีตรา และความแปรปรวนในภาวะโรคในระดับโลก ตามข้อเขียนของทริศจันทร์ คัมภีร์ แล้ว จะเห็นได้ว่า ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อสถานการณ์สุขภาพจิตของประเทศไทยแทบจะไม่แตกต่างกันไปจากข้อเขียนข้างต้น ดังนี้

(๑) ในเรื่องวิวัฒนาการของการสื่อสาร ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีการสื่อสาร ปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยอย่างมากและเพิ่มขึ้นทุกขณะ ทำให้คนยึดติดวัตถุนิยม ต้องแสวงหาสิ่งที่สามารถทำให้ตนเข้าถึงการสื่อสารผ่านอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น เกิดรูปแบบของสังคมเครือข่ายที่เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงระหว่างชนบทกับเมือง หรือเครือข่ายที่เชื่อมโยงทุกส่วนของโลกเข้าด้วยกัน คนสามารถศึกษาหาความรู้และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันไม่ใช่คนทุกคนจะสามารถถล่มกรองข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริงได้ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารในสภาพสังคมที่มีความกดดัน รวมถึงการถดถอยของความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์ในสังคม ความไม่ใส่ใจซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างอยู่ โดยเฉพาะในสังคมเมือง ทำให้คนในสังคมมีความเจ็บป่วยทางจิตง่ายขึ้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากความเหลื่อมล้ำระหว่างคนในสังคมที่ประกอบอาชีพอย่างหลากหลายในตลาดแรงงาน เช่น ความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากรายได้ที่แตกต่างกันระหว่างแรงงานมีฝีมือกับแรงงานไร้ฝีมือ การว่างงาน การจ้างงานที่ไม่เป็นธรรม เป็นต้น

(๒) การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานและการก้าวเข้าสู่ความเป็นเมือง ยังคงเป็นประเด็นปัญหาอยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน คนในชนบทส่วนหนึ่งนิยมเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ เนื่องจากคิดว่าจะทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า แต่เมื่อเข้ามาแล้วก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ประเพณีของคนในเมืองใหญ่นั้น รวมถึงบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งอาจจะมีความแตกต่างกันระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทบ้างไม่มากนักน้อย หรืออาจจะโดยสิ้นเชิง หากไม่สามารถปรับตัวได้ก็จะเกิดความเครียดและมีปัญหาสุขภาพกายและจิตตามมา ซึ่งอาจเกิดได้จากการเอาไรต์เอาเปรียบแรงงาน ความแออัดและสภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัย มลพิษ ขยะ อาชญากรรม ยาเสพติด ฯลฯ นอกจากนี้ยังเป็นสาเหตุของการแสวงประโยชน์จากผู้อพยพโยกย้ายถิ่นฐาน เช่น ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาการค้ามนุษย์ ปัญหาคนเร่ร่อนและขอทาน เป็นต้น

(๓) วิวัฒนาการของโครงสร้างครอบครัว ปัจจุบันครอบครัวในสังคมไทยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากความทันสมัยที่ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งเน้นวัตถุนิยมมากขึ้น ส่งผลให้สถาบันครอบครัวขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียว บิดามารดาขาดการเอาใจใส่บุตรหลาน เพราะต้องหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว เด็กจึงขาดความรักความอบอุ่น ในบางรายมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม มีโลกส่วนตัวสูง และยึดตนเองเป็นที่ตั้ง อีกทั้งสังคมในยุคปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เกิดความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ และ

เกิดช่องว่างทางสังคม ทำให้ความเหลื่อมล้ำในสังคมเพิ่มมากขึ้น จากสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ในสังคม เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด

(๔) ผลกระทบจากการก่อการร้าย ในบริบทของประเทศไทย ภัยคุกคามที่เกิดจากสถานการณ์การก่อการร้าย ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นทางภาคใต้ของประเทศ และส่งผลกระทบต่อระบบทางสังคมต่าง ๆ หลายประการ เช่น ระบบเศรษฐกิจเกิดการชะงักงัน ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากการหยุดชะงักของเศรษฐกิจ ต่างชาติไม่กล้าเข้ามาท่องเที่ยวหรือลงทุน จึงทำให้อัตราการว่างงานเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลกระทบต่อสถานะจิตใจ ในบางรายเกิดภาวะความเครียดและป่วยด้วยโรคซึมเศร้า แต่ยังไม่ได้รับการรักษา เพราะระบบบริการทางสุขภาพจิตยังไม่สามารถเข้าถึงได้ง่าย และไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ทำให้ประชาชนไม่ทราบถึงวิธีการรักษา มีความยากลำบากในการเข้าถึงระบบบริการทางสุขภาพจิต บางรายจึงไม่ทราบว่าอาการที่เป็นอยู่เป็นอาการของโรคทางจิตเวช หรือปฏิเสธภาวะอาการทางจิตเวชของตนเอง

(๕) ผลกระทบจากการตีตรา ทัศนคติ มุมมอง ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องการรักษาความเจ็บป่วยทางจิต ซึ่งสามารถรักษาได้และผู้ป่วยทางจิตสามารถกลับคืนสู่สังคมได้ ยังไม่ได้รับยอมรับเป็นที่แพร่หลายจากสังคม จึงทำให้ในสังคมปัจจุบัน ยังเกิดการล้อเลียน เกิดความไม่เข้าใจ หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน และยังเมื่อผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตถูกตีตรา ตอกย้ำ หรือถูกเลือกปฏิบัติ จะยิ่งส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนเหล่านี้ต้องแยกตัวออกจากสังคม ในบางรายเกิดความเครียดสะสม ไม่สามารถจัดการกับความเครียดที่สะสมนั้นได้ และไม่ได้รับการรักษาตัวตั้งแต่นั้น ๆ ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรงเพิ่มมากขึ้น

(๖) ความแปรปรวนในภาวะโรคในระดับโลก การพัฒนาสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจแนวใหม่ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยมากขึ้น โดยเฉพาะประชาชนในระดับล่างมักเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว บางรายอยู่ในภาวะว่างงาน ไม่มีที่อยู่อาศัย มีรายได้น้อย และยากจน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดภาวะความเสี่ยงต่อสุขภาพจิตของประชาชนเพิ่มสูงขึ้น รัฐบาลจึงควรให้ความสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อป้องกันการเกิดความเจ็บป่วยทางจิตในกลุ่มประชาชน

ถึงเวลาแล้วหรือไม่ ที่สังคมไทยจะต้องเร่งหาหนทาง เพื่อเตรียมรับมือกับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาสังคมและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอนาคตอันใกล้นี้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของคนไทย และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงและเพิ่มจำนวนผู้ป่วยมากขึ้นทุกขณะ

บรรณานุกรม

Gambheera, Harischandra. (2016). Social Changes in the 21st Century have Differentially Affected the Mental Health Scenario in the Developing World. *Indian Journal of Social Psychiatry*, 32(3), 238-242., from <http://www.indjsp.org/article.asp?issn=0971-9962;year=2016;volume=32;issue=3;spage=238;epage=242;aulast=Gambheera>.